

Gmurczyk-Wrońska, Małgorzata

Rok 1945 w najnowszych publikacjach francuskich

Dzieje Najnowsze 37/4, 19-35

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Gmurczyk-Wrońska
Warszawa

Rok 1945 w najnowszych publikacjach francuskich¹

W 1945 r. Francja nie znalazła się w gronie decydentów przyszłego ładu światowego. Było to porażką dla generała Charlesa de Gaulle'a i wyraźnym przejawem słabości Francji na arenie międzynarodowej. Pomimo jednak nieobecności w Jałcie i w Poczdamie Wielka Trójka (głównie pod wpływem premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla) uwzględniła Francję w planach dotyczących spraw niemieckich.

Rok 1945 dla Francji wiąże się z udziałem jej wojsk, razem z aliantami, w wyzwaniu kraju, z podpisaniem przez Niemcy wstępnej bezwarunkowej kapitulacji w Reims 7 maja (na której był tylko przedstawiciel rządu francuskiego, gen. François Sevez) i 8 maja w Berlinie, gdzie generał Jean de Lattre de Tassigny reprezentował oficjalnie rząd francuski przy podpisywaniu aktu kapitulacji, dopuszczeniem Francji — na mocy postanowień konferencji w Jałcie — do uczestnictwa w okupacji i kontroli Niemiec (od października 1944 r. Francja była członkiem Europejskiej Komisji Doradczej przygotowującej plany powojenne, ze szczególnym uwzględnieniem Niemiec). Francja także otrzymała status stałego członka Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych. W sytuacji wewnętrznej Francji rok 1945 jest częścią okresu „przełomowego”, od lata 1944 r., czyli upadku reżimu Vichy, i wyzwania kraju z wojsk niemieckich do października 1946 r. — narodzin IV Republiki. 21 października 1945 r. zostały przeprowadzone wybory (po raz pierwszy w historii Francji głosowały kobiety) i referendum w sprawie konstytucji (nierozstrzygnięte). W wyborach parlamentarnych w maju 1945 r. większość uzyskali komuniści i socjaliści. De Gaulle został wprowadzony na czele rządu, ale w wyniku nieporozumień w sprawie obsady niektórych ministerstw odszedł 20 stycznia 1946 r.

Dla sytuacji wewnętrznej Francji i zakończenia dla niej wojny bardziej znaczącym okresem był 1944 r. W czerwcu FKWN przekształcił się w Rząd Tymczasowy z generałem Charlesem de Gaulle'm na czele. W sierpniu 1944 r. nastąpiło wyzwolenie Paryża. W tym czasie upadł reżim Vichy. Od wiosny 1944 r.² powstawały Departamentalne Komitety Wyzwolenia i komitety lokalne, w skład których wchodził ludźmi z Ruchu Oporu, w tym komuniści. Stan ten znajduje od-

¹ W artykule zostały uwzględnione najnowsze prace związane z rocznicą 60-lecia zakończenia II wojny światowej. Zostały jednak zasygnalizowane niektóre starsze ważne prace, w których poruszono problematykę 1945 r. Artykuł nie wyczerpuje tematyki, a jedynie może służyć jako niewielki fragment badań nad historiografią francuską. Literatura francuska, w której 1945 r. jest obecny, to ogromna liczba tytułów. Konieczny więc był — na potrzeby artykułu — wybór.

² Na podstawie rozporządzeń („ordonances”) de Gaulle'a (szczególnie te z marca i kwietnia 1944 r.) dotyczących budowy przyszłych struktur administracyjnych.

bicie w literaturze, gdzie datą końcową wielu publikacji z okresu II wojny światowej jest właśnie rok 1944³. Natomiast rok 1945 w historiografii francuskiej często jest łączony z okresem powojennym Francji⁴ lub eksponowany w ujęciach globalnych dotyczących zakończenia wojny w Europie, sytuacji na świecie. Kolejne rocznice zakończenia II wojny światowej stawały się dla francuskich historyków okazją do zaprezentowania różnych ujęć. Obecny rok zaowocował kilkoma publikacjami rocznicowymi, w których rok 1945 pełni funkcję tytułu.

Praca zbiorowa *L'état du monde en 1945* (Paryż 2005) obejmuje teksty przygotowane obecnie, jak również publikowane już w 1994 r. pod tym samym tytułem. To próba uchwycenia, zarejestrowania świata w 1945 r. z krótką genezą wydarzeń tego roku tkwiących w czasie całej wojny lub wcześniej, jak również ich następstw sięgających czasami lat 50. Ponadto Yves Santamaria⁵ przedstawił najważniejsze wydarzenia z historii świata z lat 1933-1956 oraz bibliografię do 2005 r. Publikacja ta składa się z wielu krótkich rozdziałów umieszczonych w 6 częściach. Praca jest poprzedzona wstępem Stephane'a Courtois⁶ i Annette Wiewiorka⁷, w którym autorzy podkreślają rocznicowy charakter publikacji oraz wskazują na rok 1945 jako przełom XX w.

W części I, zatytułowanej *Bilans wojny*, Jean Delmas przedstawił bilans zabitych i zaginionych w czasie wojny, wskazując znaną liczbę 50 mln (w tym 20 mln to żołnierze) (porównanie z I wojną, w której zginęło 13 mln) oraz opisał straty materialne i gospodarcze, podkreślając różny stopień zniszczeń w poszczególnych krajach. Delmas wskazuje na działania nie tylko sił naziemnych, w tym działań partyzanckich, ale przede wszystkim lotnictwa. Delmas uwzględnił większość państw objętych zniszczeniami, aczkolwiek zaprezentowane liczby to ogólny obraz problematyki i stanowią niekiedy wycinkowe dane na temat bilansu zniszczeń (np. Drezno i Kolonia zostały zniszczone w ponad 70%, polskie linie kolejowe w 100%⁸, w wyniku bombar-

³ Przykładowo, gdyż literatura jest niezwykle bogata: F.-G. Dreyfus, *Historie de Vichy*, Paris 1990; J.-P. Azema, *De Munich a la Liberation*, Paris 1992; J.-P. Azema, O. Wiewiorka, *Vichy 1940-1944*, Paris 2000; J.-P. Cointet, *Histoire de Vichy*, Paris 1996; H. Michel, *La Seconde Guerre Mondiale*, t. II, Paris 1977; P. Lefranca, *La France dans la guerre 1940-1945*, Paris 1990; J. P. Azema i F. Bedarida, *La France des annees noires*, cz. II, *De l'occupation a la Liberation*, Paris 1993 (I wyd.); M. O. Baruch, *Servir l'Etat français. L'administration en France de 1940 a 1944*, Paris 1997; idem, *Serviteurs de l'Etat: une histoire politique de l'administration française: 1875-1945*, Paris 2000; R. Bedarida, *Les Armes de l'Esprit. Temoignage Chretien (1941-1944)*, Paris 1977; P. Burrin, *La France a l'heure allemande 1940-1944*, Paris 1995; J.-L. Cremieux-Brilhac, *La France Libre. De l'appel du 18 juin a la Liberation*, Paris 1996; J.-P. Azema, F. Bedarida, *Vichy et ses historiens*, „Esprit”, nr 5, mai 1992, s. 43-51.

⁴ Nie dotyczy to oczywiście wszystkich opracowań, gdyż istnieją publikacje, także rocznicowe, w których 1945 r. stanowi cezurę. Dotyczy to m. in. niektórych prac, które ukazały się na 30-lecie zakończenia II wojny światowej, gdyż poświęcone były poszczególnym rejonom wyzwalanym z wojsk niemieckich. Także w literaturze dotyczącej *Resistance* i kolaboracji często jako data końcowa jest 1945 r. Z nowszych prac przykładowo: Ch. Levisse-Touze, *L'Afrique du Nord dans la guerre. 1939-1945*, Paris 1998; O. Wiewiorka, *Les orphelins de la Republique. Destinees des deutes et senateurs français (1940-1945)*, Paris 2001.

⁵ Autor opublikował m.in. *L'enfant du malheur. Le Parti communiste français dans la Lutte pour la paix (1914-1947)*, Paris 2003; idem, *Le pacifisme, une passion française*, Paris 2005.

⁶ S. Courtois, *Le PCF dans la guerre. De Gaulle, La Resistance, Staline...*, Paris 1980; idem *Historie du Parti communiste français*, Paris 2000 (współautorstwo z M. Lazarem); idem, *Du passe faisons table rase! Histoire et memoire du communisme en Europe*, Paris 2002;

⁷ A. Wiewiorka, *1961, Le proces Eichmann*, Bruksela 1989; *Les Juifs de France de la Revolution française a nos jours*, Paris 1998; *Deportation et genocide. Entrela memoire et l'oubli*, Paris 2003; *Auschwitz. La Solution finale*, Paris 2005.

⁸ Dane te są błędne, C. Łuczak (*Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 643-644) podaje, że „długość torów kolejowych zmniejszyła się w Polsce o 33%,

dowań miast japońskich od marca 1945 r. 60% zabudowań zostało zniszczonych) czy stanu gospodarki w 1945 r. I tak na temat Francji mamy jedynie informacje, że dług publiczny został zwiększony trzykrotnie, zniszczeniu uległy niektóre gałęzie przemysłu. Produkcja przemysłowa spadła w porównaniu z 1938 r. do poziomu 43%, rolnictwo do 6%, dochód narodowy do 54%⁹. Autor podkreśla, że nie wszystkie państwa zostały dotknięte stratami. I tak w Niemczech, pomimo zniszczeń materialnych i ludzkich, przemysł zachował produkcję na poziomie 80-85% z 1938 r. Z dodatnim bilansem ekonomicznym wyszły z wojny USA i Kanada.

Na temat ruchu ludności wypowiedziała się Isabelle Vichniac¹⁰. Autorka pisze, że w maju 1945 r. łącznie 50 mln osób znajdowało się w obozach lub w „w drodze”. Wynikało to nie tylko z powrotów z frontu, ale z przemieszczeń ludności powstałych wskutek decyzji jałtańsko-poczdamskich.

W części bilansującej wojnę zamieszczono dwa artykuły pióra Anette Wiewiorka dotyczące zagłady Żydów w Europie (tytuł artykułu *L'extermination des Juifs d'Europe*, s. 18) oraz procesu norymberskiego i jego następstw. Autorka podkreśliła, że pojęcie „genocide” (ludobójstwo) zostało wprowadzone w 1944 r. przez prawnika amerykańskiego polskiego pochodzenia Rafała Lemkina. Wiewiorka pisze, że wprawdzie w literaturze występuje liczba od 5 do 6 mln zamordowanych Żydów, ale ze względu na rozproszenie źródeł weryfikacja tej liczby jest trudna. Dane Wiewiorki oscylują podobnie jak u Delmas (wśród 50 mln ofiar podaje liczbę ponad 4,3 mln) wokół liczby ponad 4 mln. W konkluzji autorka stwierdza, że zagłada Żydów głęboko zmodyfikowała świat judaizmu, a problemy z tym związane są dyskutowane do czasów obecnych. W następnym tekście Wiewiorka rozważa problem Norymbergi, podkreślając m.in. niedostosowanie ówczesnego prawa międzynarodowego do zbrodni ludobójstwa, jak również fakt, że tylko strona niemiecka zasiadła na ławie oskarżonych. Norymberga — jak wiemy i to podkreśla autorka — jako proces zwycięzców nie objęła sankcjami zbrodni aliantów (bombardowania miast niemieckich w 1943 i 1945 r., użycie bomby atomowej w walce z Japonią czy zbrodni radzieckich będących następstwem porozumień z Niemcami z 1939 r., w tym zbrodni katyńskiej)¹¹. Był to więc proces specyficzny, w czasie którego nie zostało użyte słowo „genocide”. Dopiero w 1948 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych wprowadziła pojęcie to do prawa międzynarodowego oraz uznała zbrodnie przeciwko ludzkości jako nie podlegające przedawnieniu. Zapo-

liczba parowozów o 81%, wagonów osobowych i bagażowych o 88%, wagonów towarowych o 84%”. Dane te powtórzył Łuczak w *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*, Poznań 1993, s. 685.

⁹ Nie uwzględniono skutków dla francuskiej gospodarki kolaboracji ekonomicznej z Niemcami w okresie Vichy. Praca A. Lacroix-Riz, *Industriels et banquiers sous l'occupation. La collaboration économique avec le Reich et Vichy* (Paris 1999) dotyczy jedynie lat 1940-1944. Tematyka współpracy ekonomicznej francusko-niemieckiej w kondycji ekonomicznej Francuzów w okresie wojny ma swoją literaturę. M.in. A. Sauvy, *La vie économique des Français de 1939 à 1945*, Paris 1978; H. Rousso, R. Frank, A. Beltran, *La vie des entreprises Françaises sous l'occupation. Une enquête à l'échelle locale*, Paris 1994; o literaturze na ten temat z podaniem danych statystycznych i stanie francuskiej gospodarki J. E. Zamojski, *Francja na rozdrożu 1943-1944. Walka o kształt ustrojowy przyszłej Francji*, Warszawa 1992, s. 357-362. Zamojski zwraca także uwagę, że najlepsze opracowanie problematyki ekonomicznej Francji w okresie okupacji znajduje się w pracy Alaina S. Millwarda *The New Order and the French Economy*, Oxford 1970. Dane zaprezentowane przez Delmasa wymagają na pewno weryfikacji, autor nie podaje ich źródeł. Zaskakują dane dotyczące rolnictwa. Wprawdzie dotyczą one 1945 r. (i być może rzeczywiście nastąpił taki spadek), ale rolnictwo francuskie w okresie kolaboracji osiągało dobre wyniki. Może wynika to z niepełnych danych statystycznych. Francuzi w celu uniknięcia kolejnych żądań dostaw do Niemiec ukrywali niektóre dane.

¹⁰ I. Vichniac, *Croix-Rouge: les strategies de la bonne conscience*, Paris 1988.

¹¹ Należy dodać, że sankcjami nie objęto także zbrodni państw kolaboranckich.

czątkowało to ściąganie i stawianie przed sądem zbrodniarzy nazistowskich, czego wyrazem były słynne procesy, np. we Francji w 1964, 1987 i 1994 r.

Druga część pracy została zatytułowana: *W kierunku nowych imperiów*. Monique Constant opisała postanowienia konferencji w Jaltie i Poczdamie oraz przedstawiła artykuł: *Czy „zimna wojna” była nieunikniona?* Autorka nawiązuje w nim do funkcjonujących w literaturze tez, że genezy „zimnej wojny” należy poszukiwać już w czasie trwania wojny, gdyż dalekosiężne cele aliantów były odmienne, jak również do słynnej daty 5 III 1946 r. związanej z wypowiedzią Churchille'a w Fulton, w której użył pojęcia „żelazna kurtyna”¹²; przytacza także stanowisko amerykańskich historyków, zwane „rewizjonistycznym”, widzących początek „zimnej wojny” w decyzji użycia broni atomowej w walce z Japonią. Constant nawiązuje także do znanej tezy, że geneza „zimnej wojny” tkwi w dwóch nieprzystawalnych do siebie modelach ustrojowo-ideologicznych: radzieckim i angloamerykańskim. Czynnikiem intensyfikującym ten proces był wyścig zbrojeń, a przede wszystkim rola, jaką odegrał w tym bomba atomowa. Na marginesie uwag Constant należy podkreślić, że literatura związana z „zimną wojną” jest obecnie bardzo duża. Wysuwana przez autorkę data 1945 r. jako początek procesu zimnowojennego występuje także od dawna w literaturze. Warto dodać, że historyk francuski Georges-Henri Soutou w pracy *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest 1943-1990* (Paris 2001) początek konfliktu datuje wprawdzie na 1943 r. i wiąże to z polityką Stalina po Stalingradzie i Kursku, ale stawia pytanie, czy Jalta i Poczdam nie zapoczątkowały „zimnej wojny”?¹³ (praca ta została wymieniona w bibliografii).

Monique Constant zamieściła jeszcze krótki tekst zatytułowany: *Francja podniesiona do rangi sprzymierzeńca-zwycięzcy*. Sadzę, że tytuł jest dobrze dobrany i chyba najlepiej określa sytuację i pozycję Francji w 1945 r.

Z kolei Alfredo G. A. Valladao¹⁴ w artykule: *Nowa potęga amerykańska* przypomina idealistyczną wizję Woodrowa Wilsona przypisującą Stanom Zjednoczonym rolę przewodnika świata i jej kontynuowanie przez Delano Roosevelta. Według Valladao logika „stref wpływów” mieściła w sobie nie tylko akceptację podziału świata, ale też zawierała element konfliktogeny, gdyż USA były potęgą militarną i w koncepcji poparcia dla demokracji mieściła się także walka z komunizmem. Autor nawiązuje również do znanej tezy, że Hiroszima była pierwszym aktem zwiastującym „zimną wojnę”. Dla Waszyngtonu posiadanie broni atomowej nie oznaczało rezygnacji z realizacji wielkiego projektu światowego opartego na zbiorowym bezpieczeństwie. W amerykańskiej koncepcji lansowania własnego modelu gospodarczego i politycznego mieścił się plan Marshalla i idea zjednoczonej Europy (widzianej z perspektywy Waszyngtonu), która mogłaby się przeciwstawić radzieckiemu ekspansjonizmowi.

W tej prezentacji modelu świata demokratycznego (z podkreśleniem różnic amerykańskich i europejskich) i komunistycznego mieści się artykuł Stephane'a Courtois *Rok tryumfu komunizmu*. Autor pisze, że 1945 r. należy tak nazwać, chociaż system polityczny i ekonomiczny komunizmu nie osiągnął jeszcze apogeum. Rok 1945 symbolizuje jednak zwycięstwo komunizmu w sferze wojskowej, politycznej i ideologicznej. Ponadto sojusz komunistów z demokracjami w czasie wojny umożliwił im identyfikowanie się z ruchem demokratycznym. ZSRR stał się supermocarstwem nie tylko w sensie terytorium własnego i strefy wpływów, ale po raz

¹² Nie Churchill był autorem tego określenia i nie po raz pierwszy go użył w Fulton. Szerzej o tym M. Hulas, *Brytyjska ścieżka ku „zimnej wojnie”. Kilka uwag na marginesie badań nad początkami „zimnej wojny”, „Dzieje Najnowsze” 1997, nr 2, s. 35-44.*

¹³ Recenzję z pracy Soutou przedstawił M. Mikołajczyk w: „Dzieje Najnowsze” 2003, nr 2, s. 229-234.

¹⁴ A. G. A. Valladao, *Le XXIe siècle sera américain*, Paris 1993.

pierwszy od 1917 r. ruch komunistyczny dysponował odpowiednim, legalnym wsparciem. Ruch komunistyczny miał nie tylko wymiar legalności, ale poprzez walkę z Niemcami hitlerowskimi zyskiwał zabarwienie patriotyczne. Courtois przypomina, że także poza strefą radziecką komuniści stawali się siłą polityczną, społeczną i moralną uczestniczącą w rządach. Większość przywódców partii komunistycznych w 1945 r. to stalinowscy działacze z okresu przedwojennego (przykłady Maurice'a Thoreza we Francji, Palmira Togliattiego we Włoszech, Georgesa Dimitrowa w Bułgarii, Klemensa Gottwalda w Czechosłowacji).

W części tejnajdują się także krótkie artykuły poświęcone poszczególnym państwom europejskim i Japonii, ich pozycji i roli w 1945 r. Marx Roland¹⁵ (*Wkierunku końca Imperium Brytyjskiego*) symptomy rozpadu Imperium opisuje już w czasie wojny, ale wskazuje na 1945 r. jako znaczący i zmuszający Londyn do modyfikacji zarządzania koloniami bądź rezygnacji z nich. Podobny proces, ale dotyczący Francji, z antecedencjami do początku lat 40., opisał Benjamin Stora¹⁶. W konstytucji republiki francuskiej w 1946 r. nie umieszczono już słowa „imperium”.

Ciekawy artykuł *Niemcy: „roku zero”?* zamieścił Jean-Marie Argeles¹⁷. Przypomnił on, że określenie to powstało w zachodnich strefach niemieckich i było wyrazem dążeń ludności niemieckiej do odcięcia się od przeszłości. Dodatkowym czynnikiem podkreślającym proces „zaczynania od nowa” były ogromne zniszczenia materialne (zniszczone 41% mieszkań w porównaniu z 1939 r.), ludzkie (3 mln zabitych), chaos powojenny, widoczna różnica pomiędzy strefami zachodnimi a radziecką, gdzie od 11 czerwca 1945 r. działała niemiecka partia komunistyczna (KPD). W ramach akcji denazyfikacyjnej, pisze Jean-Marie Argeles, w strefach zachodnich władze okupacyjne zatrzymały ponad 150 tys. osób podejrzanych o zbrodnie nazistowskie, ponad połowa (w strefie amerykańskiej) została przekazana specjalnej komisji składającej się z Niemców. W strefie radzieckiej, począwszy od 1945 r., władze radzieckie zatrzymały ok. 130 tys. Niemców, zbrodniarzy wojennych. Część umieszczono w obozach na terenie Niemiec, pozostałych (przyjmuje się liczbę 30-40 tys.) deportowano do ZSRR, wielu straciło życie. Autor konkluduje, że zarówno system kar, jak i warunki radzieckiej okupacji były o wiele bardziej surowe dla mieszkańców strefy radzieckiej niż amerykańskiej, brytyjskiej czy francuskiej. Represje radzieckie dotyczyły jednak głównie nazistów wywodzących się z grupy „burżuazji”, wobec innych stosowano „wrozumiałość”. W końcu 1945 r. w Turynii ponad 60% urzędników administracji niższego szczebla to byli dawni naziści. Do jesieni 1945 r. 90% personelu sądowniczego, dawnych członków NSDAP, pozostawało na swoich stanowiskach. Jedynie w dziedzinie szkolnictwa działania władz okupacyjnych były bardziej radykalne (s. 105).

Drugim państwem, które musiało uznać warunki bezwarunkowej kapitulacji w 1945 r., była Japonia. Państwo to przewija się, podobnie jak Niemcy, na kartach opisywanej publikacji. Artykuł Philippe'a Ponsy¹⁸ pod znamienym tytułem *Japonia: rozbite marzenie* to opis klęski, zniszczeń tego państwa, polityki władz okupacyjnych (amerykańskich), a jednocześnie niesamowite „wrzenie intelektualne”, gdyż wojna dostarczyła tematów japońskim pisarzom, dzien-

¹⁵ R. Marx, *La Grande-Bretagne et le monde au XXe siècle*, Paris 1986; idem, *De l'Empire au Commonwealth, 1850-1994*, Paris 1995.

¹⁶ B. Stora, *Histoire de l'Algérie coloniale (1830-1954)*, Paris 2004 (II wyd.); idem, *La bataille de France: la guerre en métropole*, Paris 2004; idem *Le livre, mémoire de l'histoire: réflexions sur le livre et la guerre d'Algérie*, Paris 2005.

¹⁷ J.-M. Argeles, *Historie de l'Allemagne contemporaine*, Paris 1987.

¹⁸ P. Pons, *Japon*, Paris 1988 (II wyd.); idem, *Misère et crime au Japon du XVIIe siècle à nos jours*, Paris 1999.

nikarzom, artystom. Koszmar wojny i upokorzenie, jakiego Japonia doznała, spowodowały, iż dominującym kierunkiem w sztuce i literaturze stał się pacyfizm.

W części tejsznajdują się także mapy przedstawiające granice Europy z 1937 i 1945 r. oraz Japonii z lat 1942-1945, będące uzupełnieniem do artykułu Michale Fouchera¹⁹ *Nowa mapa świata?* Autor słusznie zwraca uwagę, że zmiany granic w Europie w 1945 r. i w Azji mniejbyły związane z poszczególnymi państwami, bardziej zaś z włączeniem ich do nowych bloków strategicznych i ideologicznych.

Trzecia część pracy została zatytułowana: *Nowe instancje regulujące porządek międzynarodowy*. Maurice Bertrand²⁰ opisał powstanie Organizacji Narodów Zjednoczonych (24 V 1945 r. w czasie konferencji w San Francisco), ogromne nadzieje, jakie wiązała z tą organizacją szczególnie administracja waszyngtońska. Wynikało to z zarówno z idei bezpieczeństwa zbiorowego, jak również z dążeń do utrzymania porządku ustanowionego przez zwycięzców. Równoległe z ONZ w 1945 r. powołano wiele organizacji międzynarodowych, powiązanych często strukturalnie z ONZ lub niezależnych, określonych wspólnym mianem „system Narodów Zjednoczonych”, zajmujących się różnymi dziedzinami życia społeczno-gospodarczego. Żadna z tych organizacji nie odegrała swojej roli i dlatego — autor przychyła się do istniejących opinii — można mówić o „non-systeme”. Podejmowane przez Waszyngton wysiłki w kierunku pokoju wynikały z ideologii reprezentowanej przez USA jako mocarstwa światowego. Autorzy publikacji wskazują nie tylko na rolę polityczno-militarną USA po wojnie, ale także gospodarczą, podkreślając znaczenie amerykańskiego dolara dla systemu światowego.

Czwarta część pracy została zatytułowana: *Strefy geopolityczne*. Autorzy, zachowując schemat stref wpływów, scharakteryzowali sytuację wewnętrzną w poszczególnych państwach. Marc Lazar²¹ (*Europa Zachodnia. Polityka pomiędzy starym i nowym*) podkreślił powstanie i znaczenie silnych partii chrześcijańsko-demokratycznych po wojnie, scharakteryzował istniejące i nadal zachowujące silną pozycję partie socjalistyczne oraz wzrastającą rolę partii komunistycznych (ich znaczenie związane zarówno z pozycją ZSRR, jak i włączeniem się tych partii do walki z Niemcami) z konkluzją w formie pytającej, czy system europejski nadal pozostawał modelowy? Miklós Molnar (w publikacji pisownia Miklos Molnar)²² zajął się radziecką strefą wpływów i opisał państwa „demokracji ludowej”, różnicując stopień zaangażowania miejscowych komunistów w proces uzależnienia od Moskwy z podkreśleniem, że w wielu krajach w 1945 r. w życiu politycznym zachowano fasadę demokratyczną, zanim wprowadzono socjalizm typu radzieckiego. Tak więc niektóre środowiska, jak np. Kościół (w 1945 r. władze nie deklarowały jeszcze walki z Kościołem), proklamowały chęć współpracy w imię dobra wspólnego. Wprowadzane zmiany, jak np. reforma rolna, miały być świadectwem nowego porządku określanego mianem „nowejdemokracji”. Autor podkreśla, że wielu osobom towarzyszyła nadzieja i iluzje pozytywnych zmian. Niemniej jednak już w 1945 r. rozpoczęły się represje i prześladowania przeciwników systemu i — „pochód przeciwko wolności rozpoczął się” (s. 153). Należy podkreślić dobrą znajomość u autora polskiej problematyki i stosunków polsko-ra-

¹⁹ M. Foucher, *Fronts et frontieres, un tour du monde geopolitique*, Paris 2004 (III wyd.); idem (współautorstwo), *Fragments d'Europe, Atlas de l'Europe mediane et orientale*, Paris 1998.

²⁰ M. Bertrand, *L'ONU*, Paris 2004

²¹ M. Lazar, *Maisons rouges. Les Partis communistes français et italien de la Liberation a nos jours*, Paris 1992; idem (pod kierunkiem), *La Gauche en Europe depuis 1945*, Paris 1996.

²² M. Molnar, *Marx, Engels et la politique internationale*, Paris 1975; idem *Le Fanatisme: ses racines: un essai historique et psychanalytique*, Paris 1980; *Vienne, Budapest, Prague, ... les hauts-lieux de la culture moderne de l'Europe centrale au tournant du siecle*, Paris 1988; idem *Vers une mutation de societe: la marche de l'Europe de l'Est vers la democratie*, Paris 1991; idem *Victoire d'une defaite: Budapest 1956*, Paris 1996.

dzieckich. Mikłós pisze o inwazji wojsk radzieckich na polskie terytorium we wrześniu 1939 r., o masakrze polskich oficerów w Katyniu, o pozostawieniu osamotnionej walczącej Warszawy w 1944 r., o patriotyzmie Armii Krajowej stawiającej opór nowym okupantom oraz o pozycji i postawie Adama Sapiehy i Stefana Wyszyńskiego.

O sytuacji wewnętrznej ZSRR pisze Nicola Werth²³. Jego tekst fragmentami jedynie dotyczy 1945 r., gdyż autor, przedstawiając niektóre zjawiska, musiał cofnąć się do lat wojny, a potem do lat 60. Przedstawił kult jednostki Stalina jako „szefa wojny”, katastrofalną sytuację ekonomiczną kraju i rządowe plany odbudowy, głód, opisał zjawisko „żdanowszczyzny” w kulturze oraz politykę ludnościową ZSRR, w tym problemy deportacji, aresztowań, straceń. Werth podaje liczby sięgające kilkuset tysięcy deportowanych (np. Czeczeni, Tatarzy krymscy), wskazuje także na problem sowieckich więźniów wojennych (w 1945 r. ludność gułagów podwoiła się w porównaniu z okresem przedwojennym). Autor charakteryzuje problem represji jako element nacjonalizmu rosyjskiego i dążenie do likwidacji aspiracji narodowych innych narodów znajdujących się na terenie ZSRR. Werth wskazuje na znane przemówienie Stalina z 24 V 1945 r., w czasie którego wznosił on toast na cześć narodu rosyjskiego jako tego, który poniósł największe ofiary w czasie wojny.

Rejon Azji Środkowo-Wschodniej został przedstawiony przez Stephane'a Yerasimosa²⁴ pod znamienym tytułem: *Środkowy Wschód pomiędzy imperializmami*. Jest to dobrze skonstruowany tekst ilustrujący wpływy brytyjskie, francuskie, amerykańskie i sowieckie w tym rejonie, uzupełniony mapą z 1945 r., na której zaznaczono daty odzyskiwania niepodległości przez poszczególne państwa w latach 40. Autor konkluduje, że rejon ten, podobnie jak Europa, odzwierciedla aktualny stan sił i wpływów mocarstw oraz wyznaczał kontury przyszłej „zimnej wojny”. W pracy zostały także przedstawione teksty: Alaina Dieckhoffa²⁵ *Izrael: narodziny pod znakiem konfliktu*, Jeana-Louisa Margolina²⁶ *Daleki Wschód: dziedzictwo okupacji japońskiej* oraz teksty dotyczące sytuacji w Chinach i krajach Ameryki Łacińskiej, dla których 1945 r. nie stanowił daty przełomowej.

Kolejna część tej publikacji, zatytułowana: *Przemiany kulturalne i ideologiczne*, to zbiór artykułów filozoficzno-historycznych. Jean-Claud Eslin²⁷ zajął się problemem wolności w 1945 r., dwuznacznością tego pojęcia, wynikającą z jednej strony z euforii końca wojny, triumfu demokracji (państwa alianckie, demokratyczne, pokonały nazistowskie Niemcy), z drugiej strony z pesymizmem środowisk intelektualnych powątpiewających w ideały wolnościowe, czego najlepszym przykładem była wojna. Tę dwuznaczność pojęcia wolności autor wiąże także z ZSRR, który przyczynił się do upadku III Rzeczy, ale istniejąca tam „dyktatura słowa” stała u podstaw totalitaryzmu.

²³ N. Werth, *Les Procès de Moscou: 1936-1938*, Paris 1987; idem, *Rapports secrets soviétiques: la société russe dans les documents confidentiels: 1921-1991*, Paris 1994; idem, *Histoire de l'Union soviétique. De l'Empire russe à l'Union soviétique, 1900-1990*, Paris 2001 (V wyd.).

²⁴ S. Yerasimos, *Questions d'Orient: frontières et minorités, des Balkans au Caucase*, Paris 1993; idem, *Constantinople: de Byzance à Istanbul*, Paris 2000.

²⁵ A. Dieckhoff, *L'invention d'une nation: Israël et la modernité politique*, Paris 1993; idem, *Rescapes du génocide: Faction Musy: une opération de sauvetage de juifs européens en 1944-1945*, Paris 1995; idem, *La nation dans tous ses états: les identités nationales en mouvement*, Paris 2000; idem, *La constellation des appartenances: nationalisme, libéralisme et pluralisme*, Paris 2004.

²⁶ J.-L. Margolin, *Les sociétés, la guerre, la paix: 1911-1946*, Paris 2003.

²⁷ J.-C. Eslin, *Hannah Arendt: l'obligée du monde*, Paris 1996; idem, *Dieu et le pouvoir: théologie et politique en Occident*, Paris 1999; idem, *Saint Augustin: l'homme occidental*, Paris 2002.

Marc Michel²⁸ koniec II wojny światowej opisuje w kontekście rozpadu systemu kolonialnego. Wiąże to z następującymi zjawiskami: destabilizacją władzy kolonialnej, procesami wyzwoleniczymi w koloniach o podłożu narodowym lub rewolucyjnym, pozytywnym nastawieniem opinii międzynarodowej wobec samodzielności narodów kolonialnych.

Do zjawisk ważnych, zapoczątkowanych w 1945 r. autorzy publikacji zaliczają: zagładę Żydów jako problem obecny i trwały w literaturze, triumf kultury amerykańskiej, wzrost prestiżu ZSRR i filokomunizm intelektualistów zachodnich („zapomnienie” procesów moskiewskich z lat 1936-1938 i paktu Ribbentrop-Mołotow) jako zjawisko utrzymujące się do końca lat 40.

W ostatniej części pracy zatytułowanej: *Przemiany strategiczne* autorzy (Alain Joxe²⁹, Jean Klein³⁰) wskazują na 1945 r. — użycie broni atomowej — jako początek ery nuklearnej i związane z tym z jednej strony zabiegi o kontrolę jej produkcji, rozbrojenie, a z drugiej strony posiadanie tej broni przez mocarstwa i umacnianie czy wprowadzanie przez nie pokoju.

Pracy tej można postawić wiele zarzutów wynikających ze zbyt uogólnienia wielu zjawisk, z braku przypisów (jedynie rozbudowana bibliografia ogólna). Szczególnie w przypadku problemów kontrowersyjnych i posiadających często już olbrzymią literaturę (np. „zimna wojna”) konieczne wydawałoby się wskazanie autorów wywołanych tez. Dlatego pracę tę należy traktować z dużą ostrożnością, raczej jako wskazówkę do prac autorów poszczególnych rozdziałów, którzy są zazwyczaj specjalistami w opisywanej problematyce. W publikacji nie ma rzeczy nowych, bo praca ma charakter syntetyzujący, ale ciekawy jest sposób ujęcia zagadnień, procesów, nazwania ich. Zwraca też uwagę krytyczne przedstawienie problematyki imperium amerykańskiego.

Publikacją rocznicową jest także praca zbiorowa pod kierunkiem Maurice'a Vaisse'a³¹ *8 mai 1945. La victoire en Europe* (Paris 2005). Jest to już trzecie wydanie tekstów, zachowanych w tej formie, w jakie zostały wygłoszone na konferencji w Reims w 1985 r. Wartość tej publikacji to przede wszystkim faktografia, przypomnienie tekstów nieżyjących już niektórych członków zespołu, jak Lord Darce (profesor z Oxfordu, w czasie wojny w wywiadzie brytyjskim), Rene Girault (profesor, Paryż) i Jean Laloy (dyplomata, towarzyszył gen. de Gaulle'owi w grudniu 1944 r. w Moskwie, autor *Conference de Yalta—1945*, Paris 1988). Wśród autorów są też, poza Vaissem, Marlis G. Steinert, William R. Keylor, Charles-Louis Foulon, Anthony Adamthwaite, Klaus-Jurgen Muller, Jean-Pierre Rioux, Annie Rey-Goldzeiguer. Jest to więc grono specjalistów z dziedziny stosunków międzynarodowych. Dominuje tematyka niemiecka. Najczęściej poruszane problemy to: wojna jako konsekwencja niedoskonałego pokoju wersalskiego, porównanie kapitulacji Niemiec z 1918 r. z tą w 1945 r., okoliczności towarzyszące podpisaniu kapitulacji w Reims (także reakcje radzieckie) oraz analiza tekstu dokumentu, polityka europejska Stanów Zjednoczonych, charakterystyka polityki radzieckiej, Francja w 1945 r. (R. Girault, *Czy Francja była wielkim mocarstwem w 1945 r?*. z konkluzją negatywną po analizie sił wojskowych, gospodarki, pozycji w świecie).

Pragnę zwrócić tu uwagę na tekst Jeana Laloya. Nie ma tu źródeł rosyjskich, bow latach 80. były one niedostępne (poza nieuwzględnioną przez autora publikacją *Sowietsko-francuskije*

²⁸ M. Michel, *Decolonisations et emergence du tiers monde*, Paris 2005.

²⁹ A. Joxe, *Le Cycle de la Dissuasion, 1945-1990. Essai de strategie critique*, Paris 1990; *L'Amerique merceinaire*, Paris 1992; *L'empire du chaos: les republicues face a la domination americaine dans et l'apresguerre froide*, Paris 2002.

³⁰ Autor m.in. prac: *L'Entreprise du desarmement, 1945-1964*, Paris 1963; *Securite et desarmement en Europe*, Paris 1987.

³¹ M. Vaisse, *Les Relations internationales depuis 1945*, Paris 2004; idem (z J. Doise), *Politique etrangere de la France. Diplomatie et outil militaire 1871-1991*, Paris 1987.

otnoszenija wo wremia Wielikoj Oteczestwiennoj Wojny, 1941-1945, t. I-II, Moskwa 1983), zaprezentowany aparat źródłowy jest mizerny, ale jest to ciekawa konstrukcja myślowa obserwatora Stalina i polityki, jaką uprawiał. O Stalinie pisał: „Je n'ai jamais approche quelqu'un qui m'ait autant donne l'impression d'etre a la fois present (derriere lui, un halo terrifiant) et absent (desabuse, totalement desabuse). Je ne suis pas sur que ce potentat, ce demi-dieu, croyait vraiment en lui-meme” (s. 79). Laloj wprawdzie przedstawiał ZSRR jako państwo, w którym brakowało wolności i stosowany był terror, ale widział w Stalinie polityka przenikliwego, którego działania wynikały z bezbłędnej kalkulacji. Odrzucił on funkcjonujące (tzn. ok. 1985 r.) na zachodzie tezy, że Stalin dążył do ustanowienia strefy obronnej na zachodzie (pomiędzy ZSRR a Niemcami), czy też ekspansji militarnej i ideologicznej. Laloj sądził, że celem Stalina była kontrola kontynentu europejskiego (autor podkreśla „wpływy”, nie „podbój”). Pomocne w tym miały być Niemcy, Polska i Francja. Polska była dla Stalina ważnym punktem strategicznym w kierunku Niemiec i tylko dlatego zgodził się na negocjacje z Sikorskim w 1941 r. W późniejszym okresie warunki były już bardziej sprzyjające dla Stalina i nie potrzebował rządu polskiego w Londynie. Potrzebował natomiast Francji, która nawiązałaby stosunki dyplomatyczne z PKWN jeszcze przed rozpoczęciem konferencji pokojowej. Według Laloja, Stalin sądził, że Francja włączy się do tworzonego przez niego systemu bezpieczeństwa kontynentalnego opartego na układach dwustronnych. Celowi temu miał służyć układ ZSRR z Czechosłowacją z grudnia 1943 r., z Francją z grudnia 1944 r., z Polską z kwietnia 1945, z Jugosławią w 1945 r. i zawarte w latach 1947-1948 układy z Węgrami, Rumunią i Bułgarią. Na marginesie tego tekstu mogą dodać, że w świetle znanych dzisiaj źródeł teza o ważności Polski i Niemiec w polityce Stalina jest słuszna, aczkolwiek inaczej należałoby rozłożyć akcenty. Także inaczej wyglądały sprawy podpisania układu z Sikorskim. Badacze są raczej zgodni, że w lipcu 1941 r. Stalin nie mógł, ze względu na trudną sytuację na froncie, podpisywać układu z polskim premierem, kierując się takimi przesłankami. Kontrowersje wzbudza także problem Francji. Nie ma jednoznacznego potwierdzenia w źródłach, aby takie plany Stalin wobec Francji posiadał, chociaż — jak wskazuje w badaniach François Leveque — myślenie o Francji jako ważnym państwie europejskich istniało wśród decydentów sowieckich³². Szkoda, że praca ta nie zawiera dodatkowych informacji dla czytelnika o aktualnym stanie wiedzy na poszczególne tematy bądź przynajmniej wskazówek bibliograficznych.

Ciekawy jest tekst pióra Anthony'ego Adamthwaite'a o brytyjskiej opinii publicznej wobec zwycięstwa. Autor demitologizuje nastroje optymizmu i radości (bo i takie były) i wskazuje na przewagę zaniepokojenia toczącą się jeszcze wojną z Japonią, a przede wszystkim na zmęczenie i ból po stracie bliskich.

Z publikacji nowych, mających także charakter rocznicowy, ukazały się prace zawierające głównie materiał fotograficzny. Wśród nich jest praca Daniela Costelle'a *8 mai 1945 images inconnues* (Paris 2005) i Georges'a Bernage'a *Berlin 1945* (Paris 2005). Costelle zebrał unikatowy materiał fotograficzny, robiony w czasie wojny, ilustrujący najczęściej wydarzenia ostatnich jej miesięcy. W pracy zamieszczono także wiele fotografii z lat wcześniejszych. Znajdują się tu fotografie przedstawiające wojskowych, polityków (np. fotografia uśmiechniętego Hitlera z dzieckiem, bez daty), więźniów (zdjęcia z obozów, w tym dzieci), zbrodnie nazistowskie, żołnierzy (np. zmęczone twarze żołnierzy Wehrmachtu), wygłodzoną ludność cywilną. Dodatkowo wiele fotografii zostało wzbogaconych notami biograficznymi lub informacjami wyjaśniającymi czytelnikowi daną scenę. Publikacja Bernage'a to ilustrowana historia Berlina do

³² F. Leveque, *La place de la France dans la strategie sovietique de la fin de la guerre en Europe (fin 1942—fin 1945)*, „Materiaux pour l'histoire de notre temps” 1994, nr 36, s. 28-33.

klęski w 1945 r. Autor wykorzystał XVII-wieczne ryciny miasta, plan z 1943 r., fotografie za-
bytków, obiektów sportowych, plany architektoniczne Alberta Speera i ich realizację, zamie-
ścił zdjęcia wojskowych i plany operacyjne z 1945 r., sceny walki, ruiny miasta.

* * *

W publikacjach dotyczących sytuacji wewnętrznej Francji rok 1945 najczęściej jest łączony
już z okresem powojennym. Warto wspomnieć, że Jean-Baptiste Duroselle w pracy *L'Abîme
1939-1945* (Paris 1982) poświęcił zaledwie kilka stron wydarzeniom 1945 r. w rozdziale *L'Ave-
nir est impitoyable* (s. 523-527). Należy jednak podkreślić, że problematyka 1945 r., szczególnie
w warstwie faktograficznej, uzupełnionej dokumentami, została już szeroko uwzględniona
w podstawowej dla badaczy *Resistance* pracy Henri Noguèresa *Historie de la Resistance en
France de 1940 a 1945*, t. V, *Au grand soleil de la liberation, juin 1944-15 mai 1945*, Paris 1967.
Z nowszych prac na uwagę zasługuje, oparta na bogatej bazie źródłowej łącząca umiejętnie
kontekst polityczny, strategiczny i ideologiczny, publikacja *Histoire de la Resistance 1940-1945*
François-Georges Dreyfusa, Paris 1996. Szczególnie rozdział 20 — *Les derniers combats
de l'automne 44 et de l'hiver 44-45* z opisami walk wyzwoleniczych w Alzacji, w Ardenach
i w Alach. F.-G. Dreyfus jest także m.in. autorem pracy *Histoire de Vichy* (Paris 1990), w któ-
rej jednym z poruszanych problemów jest złożoność postaw Francuzów, bycie „resistant”
i „petainiste”.

Problematykę 1945 r. przedstawił Henri Amoureux w *La Grande Histoire des Français
apres l'Occupation*, t. IX, *Les reglements de comptes (septembre 1944-janvier 1945)*, Paris 1991
i t. X, *La page n'est pas encore tournée (janvier 1945-octobre 1945)*, Paris 1999 (tomy do VIII za-
tytułowane: *La Grande Histoire des Français sous l'Occupation*). To obraz wewnętrznego nie-
pokoju Francji, która wprawdzie pod rządami de Gaulle'a dążyła do normalizacji życia poli-
tycznego, ale skutki podziałów z czasów wojny były niezwykle silne, spotęgowane wrogością
wobec kolaborantów i kontynuacją zapoczątkowanego jesienią 1944 r. rozrachunku z Francją
Vichy. Do tego dochodziły obawy zwykłych ludzi żyjących i pracujących w warunkach kolaba-
racji francusko-niemieckiej. Trybunały sądowe wydawały wyroki, dochodziło do aresztowań
i egzekucji, często do samosądów, walk bratobójczych, czystkami objęto administrację Vichy.
Amoureux poświęcił tym opisom wiele miejsca, ze szczególnym uwzględnieniem procesu mar-
szałka Philippe'a Petaina i Pierre'a Laval'a. Z opisów tych wyłania się chaotyczny obraz Francji,
w której wzajemne oskarżenia i procesy osłabiały funkcjonowanie nowej administracji rządo-
wej. Do tego dochodziły trudne powojenne warunki egzystencji związane ze zniszczeniami,
głodem, ciężką zimą i brakiem węgla (w styczniu 1945 r. w okolicach Paryża temperatura spa-
dała do -20°C), złą kondycją rolnictwa i niską produkcją przemysłową. Sytuacja ta sprzyjała
frustracjom i złej kondycji społeczeństwa, oskarżeniom pod adresem kolaborantów, że dopro-
wadzili kraj do obecnej sytuacji, a od których oczekiwano przecież tak wiele, także oskarże-
niom pod adresem „wyzwolicielei”, od których oczekiwano wszystkiego.

Badania nad sytuacją ekonomiczną Francji, życiem codziennym w okresie wojny i po wy-
zwoleniu były prowadzone od dawna przez badaczy francuskich, w ostatnich latach między in-
nymi w ramach prac badawczych w L'Institut d'Histoire du Temps Present (o Instytucie niżej).
W 1995 r. w Paryżu ukazała się praca Dominique Veillon³³ *Vivre et survivre en France
1939-1947*. W następnym roku „Les Cahiers de l'Institut d'Histoire du Temps Present”,
nr 32-33 opublikowały wyniki badań zespołu kierowanego przez D. Veillon i Henry Rousso na

³³ Także D. Veillon, *La mode sous l'Occupation*, Paris 2001.

temat: *Le temps des restrictions en France 1939-1949*. Badania te oparte były na źródłach departamentalnych, w tym archiwach sądownictwa, szpitali, wykorzystano także lokalną prasę³⁴. Zarówno te badania, jak i opublikowane jako praca zbiorowa pod kierunkiem Philippe'a Butona i Jeana-Marie Guillaona *Lespouvoirs en France a la Liberation* (Paris 1994) powstały w ramach współpracy z korespondentami departamentalnymi (badania praktykowane często w ramach prac badawczych Instytutu). Publikacja ta obejmuje lata 1944-1945 i stanowi rodzaj mikrohistorii, przedstawia skomplikowany proces przejmowania władzy przez Ruch Oporu na szczeblach lokalnych. Z prac nowszych, dotyczących również tematyki administracji francuskiej, cenna jest publikacja zbiorowa przygotowana pod kierunkiem Marca Oliviera Barucha³⁵ i Vincenta Duclerta, *Serviteurs de l'Etat. Une histoire politique de l'administration française, 1875-1945*, Paris 2000.

Obok tej tematyki badawczej istnieje dość pokaźna już dzisiaj literatura na temat czystek we Francji zapoczątkowanych w drugiej połowie 1944 r.³⁶ Jak pisze jednak Henry Rousso, czystki we Francji to „historia niedokończona („une histoire inachevée”)³⁷. Rousso wskazuje na dominujący w literaturze aspekt bilansu statystycznego czystek (choć jego zdaniem powinien także zostać zweryfikowany), który zawęża badania³⁸. Tematyka ta powinna objąć analizę uwarunkowań społecznych, kulturalnych i politycznych, gdyż wpisuje się w cały szereg wydarzeń i zmian we Francji po wojnie, w okresie przejściowym, czyli do czasu utworzenia IV Republiki i potem już w stabilnym systemie ustrojowym. Najnowsze publikacje, oparte na nowych źródłach archiwalnych, poszerzają znacznie faktografię, nie wyczerpują jednak tematyki, postulaty Rousso czekają na realizację. Na uwagę zasługuje jedna z ostatnich prac Jeana-Marca Berliere'a i Laurenta Chabruna, *Les policiers français sous l'occupation. D'après les archives inédites de l'épuration* (Paris 2001), w której dobrze przedstawiono specyfikę środowiska, uwarunkowania polityczne po wyzwoleniu. Dodatkowym walorem pracy są nieznane dokumenty, m.in. z Centre des archives contemporaines w Fontainebleau.

³⁴ Szerzej M. Gmurczyk-Wrońska, *Instytut d'Histoire du Temps Present—kierunki badawcze*, „Dzieje Najnowsze” 1997, nr 3, s. 255-260.

³⁵ Także M. O. Baruch, *Servir l'Etat français. L'administration en France de 1940 a 1944*, Paris 1997.

³⁶ Przykładowo: R. Aron, *Historie de l'épuration*, t. 2, Paris 1969; P. Novick, *The Resistance versus Vichy: the Purge of Collaborators in liberated France*, New York 1968, wydanie francuskie *L'Épuration française 1944-1949*, Paris 1985; H. Rousso, *L'épuration en France, une histoire inachevée*, „Vingtième siècle”, janvier-mars 1992; F. Rouquet, *L'Épuration dans l'administration française*, Paris 1993; F. Rouquet, *L'Épuration dans l'administration française*, Paris 1993; J.-M. Berliere, L. Chabrun, *Les policiers français sous l'occupation. D'après les archives inédites de l'épuration*, Paris 2001; tam także wykaz literatury do tematu.

³⁷ H. Rousso, *L'épuration en France, une histoire inachevée*, „Vingtième siècle”, janvier-mars 1992; *Vichy. L'événement, la mémoire, l'histoire*, Paris 2001, s. 489-552. Autor przedstawił cały splot wydarzeń i zmian z okresu Vichy rzutujących na społeczeństwo francuskie po wojnie, trudności metodologiczne z badaniami nad problematyką czystek. Dokonał charakterystyki publikacji z całego okresu powojennego na ten temat. Wskazał także na istniejący w IHTP projekt badawczy, który dotyczy także problematyki czystek pt.: *Justice, repression et persecution en France de la fin des années 1930 au milieu des années 1950*.

³⁸ Należy dodać, że J. E. Zamojski w pracy *Francja na rozdrożu 1943-1944. Walka o kształt ustrojowy przyszłej Francji* (Warszawa 1992, s. 416) zwraca także na to uwagę i pisze: „...przebieg i wyniki «czystki» w ujęciu liczbowym nie mogą w żadnym wypadku być przyjmowane jako podstawa oceny zjawiska kolaboracji, jej rozmiarów, zasięgu, a zwłaszcza udziału w niej poszczególnych grup społeczno-zawodowych. Procedura „czystek” okazała się ułatwiająca uniknięcie odpowiedzialności przez kolaborantów z klas uprzywilejowanych i rygorystyczna dla warstw niższych, co doprowadziło do statystycznej deformacji rzeczywistego stanu rzeczy, rzutującej na obraz kolaboracji w wielu opracowaniach”.

Francja okresu II wojny światowej, także „drole de guerre”, to Francja, gdzie istniało 200 obozów, w których więziono 600 tys. ludzi³⁹. Proces uwalniania ludzi przypada na lata 1945-1946. W kwietniu 1945 r. istniało jeszcze 80 obozów z 21 tys. ludzi. Pierwsze publikacje na ten temat, często łączone z problematyką imigrantów, zaczęły ukazywać się we Francji na początku lat 90. Chyba najpełniejszy obraz tej problematyki przedstawił Denis Peschanski w pracy *La France des camps. L'internement 1938-1946*, Paris 2002.

W licznych biografjach de Gaulle'a⁴⁰ rok 1945 jest analizowany głównie pod kątem wysiłków generała idących w kierunku wzmocnienia prestiżu Francji na arenie międzynarodowej, trudnego okresu po wyzwoleniu zakończonym jego odejściem. Biografowie de Gaulle'a, m.in. Jean Lacouture, E. Roussel, dużo miejsca poświęcają procesowi czystek, prześladowań i samosądów wobec kolaborantów. De Gaulle jako szef rządu w stosunku do wielu osób (badacze przyjmują liczbę ok. 1300) stosował prawo łaski. Największy oddźwięk społeczny w 1945 r. miały jednak procesy marszałka Petaina i Laval. Postać marszałka chyba najczęściej, obok de Gaulle'a, przyciągała uwagę badaczy. Literatura na jego temat liczy ponad 30 pozycji książkowych. Wśród tytułów należy tu wymienić takie, jak: *Le siecle du monsieur Petain* Alaina-Gerarda Slama (Paris 2005), *Le mythe Petain* Didiera Fischera (Paris 2002), także pod tym samym tytułem Pierre'a Serventa (Paris 1992) i chyba jedną z najgłośniejszych prac Marca Ferro, *Petain* (Paris 1990). Proces Petaina trwał od 23 lipca do 15 sierpnia 1945 r., zakończył się skazaniem go na śmierć, a następnie ułaskawieniem przez de Gaulle'a i zamianą kary na dożywocie⁴¹. Zarówno w pracach poświęconych de Gaulle'owi, jaki Petainowi oraz w publikacji *Petain et de Gaulle* Jacques'a Le Groigneca (Paris) 1998 silny akcent jest położony na różnorodność ocen jednego i drugiego polityka, a także fakt, iż marszałek pozostawał w świadomości wielu Francuzów bohaterem czasów I wojny światowej tym, któremu zaufano w okresie Vichy. Także biografowie Laval nie są jednoznaczni w ocenach tego polityka. Po słynnej pracy Alfreda Malleta z 1954 r.⁴² współcześni badacze bardziej krytycznie oceniają Laval (został skazany na śmierć i wyrok wykonano po nieudanym zamachu na życie, w październiku 1945 r.)⁴³.

O wydarzeniach 1945 r., sytuacji wewnętrznej Francji i jej pozycji w Europie wiele informacji znajduje się w bogatej literaturze biograficznej poświęconej postaciom Resistance, politykom okresu wojny, jak i lat powojennych.

Należy podkreślić, że w historiografii francuskiej przez długi okres dominowała tematyka Resistance i rok 1945 był widziany często z perspektywy jego dokonań. Tematyka ta nadal jest

³⁹ Już od 1938 r., na mocy ustawy dającej prefektom departamentów prawo internowania osób stanowiących zagrożenie dla Republiki, Francuzi internowali niepożądanych cudzoziemców w obozach, potem osoby z Brygad Międzynarodowych, a w okresie Vichy przeciwników nowego systemu bądź osoby karane za nieprzestrzeganie prawa, Żydów, Cyganów.

⁴⁰ Literatura jest ogromna i liczy kilkadziesiąt pozycji biograficznych oraz prac poświęconych gaullizmowi, łączonych biografii de Gaulle'a i innych polityków. Wśród nich m. in: M. Gallo, *De Gaulle. L'Appel du destin*, Paris 1998; M. Agulhon, *De Gaulle, symbol, mythe*, Paris 2000; J. Charlot, *Lesphenomene gaulliste*, Paris 1970; idem, *Les Français et de Gaulle*, Paris 1971; A. Frossard, *De Gaulle ou la France en general*, Paris 1989; J. Lacouture, *De Gaulle*, 1.1-3, Paris 1984-86; P. Maillard, *De Gaulle et leprobleme allemand*, Paris 2001; E. Pognon, *De Gaulle et l'histoire de France*, Paris 1990; E. Roussel, *Charles de Gaulle*, Paris 2002; P. de Gaulle, *De Gaulle, mon pere: entretiens avec Michel Tauriac*, Paris 2003.

⁴¹ *Le Proces du marechal Petain*, 1.1-2, Paris 1945; F. Kupferma, *1944-1945, le proces de Vichy: Pucheu, Petain, Laval*, Paryż 1980; także praca obrońcy marszałka w czasie procesu J. Isorni, *Philippe Petain*, 1.1-2, Paris 1972, 1976.

⁴² A. Mallet, *Pierre Laval*, t. 1-2, Paris 1954.

⁴³ J. P. Cointet, *Pierre Laval*, Paris 1993; Y. Pourcher, *Pierre Laval*, Paris 2002.

popularna we Francji, ale zmieniła się przede wszystkim perspektywa badawcza i metody. Francuzi odeszli od badania Resistance jako zjawiska w kategorii walki i organizacji, a skupili się na aspektach antropologicznych, geopolitycznych, psychospołecznych⁴⁴. Tematem nowszym (początki badań to lata 80., liczne publikacje w latach 90.), ale posiadającym już bogatą literaturę jest Vichy.

W omówieniu problematyki 1945 r. w historiografii francuskiej nie sposób pominąć prac powstałych w l'Institut d'Histoire du Temps Present ze względu na jego program badawczy, jak i stosowaną metodologię⁴⁵.

Historycy czasów współczesnych odeszli od tradycyjnej, pozytywistycznej metody zachowania dystansu wobec badanych wydarzeń. Badanie wydarzeń historycznych przy wykorzystaniu relacji świadków omawianych zagadnień stało się dla nich podstawą metodologiczną. „Pamięć” stała się obiektem studiów, a badania historyczne zaczęły pełnić funkcję społeczną. Głównym celem jest badanie przeszłości niedawnej — „passe proche”, którejświadkowie jeszcze żyją, próba przebadania tego, co jest dzisiaj (które ulega ciągłemu przesuwaniu), ale z uwzględnieniem jego genezy historycznej. Badaniami objęto między innymi ważne dla historii Francji okresu wojny tematy, jak Resistance⁴⁶ i Vichy⁴⁷. To przeszłość, która jest wciąż żywa — twierdzą specjaliści.

Henry Rousso, dyrektor l'Institut d'Histoire du Temps Present, łączy w badaniach metodologię „Annales” — rozpatrywania wydarzeń w perspektywie długiego trwania z metodologią historyka czasów współczesnych⁴⁸. W pracach: *Le syndrome de Vichy de 1944 a nos jours*, Paris 1990 (I wyd.); *Vichy. L'evenement, la memoire, l'histoire*, Paris 1992 (II wyd. 2001); *Vichy, un*

⁴⁴ Szerzej M. Gmurczyk-Wrońska, *Institut d'Histoire du Temps Present—kierunki badawcze*, „Dzieje Najnowsze” 1997, nr 3, s. 255-260.

⁴⁵ Szerzej J. E. Zamojski, *Institut d'Histoire du Temps Present — ośrodek naukowy godny uwagi*, „Dzieje Najnowsze” 1992, nr 1-2, s. 195-204; M. Gmurczyk-Wrońska, *Institut d'Histoire du Temps Present...*

⁴⁶ Ruch Oporu był tematem dominującym w historiografii francuskiej po wojnie, ale koncentrowano się przede wszystkim na zagadnieniach organizacyjnych, dopiero w latach 90. (początek już w latach 80.) przesunięto akcenty badawcze w kierunku socjologiczno-psychologicznym, obyczajowym, podkreślano udział i rolę kobiet. To przesunięcie pola badań związane było także ze zmianami organizacyjno-personalnymi, likwidacją Comite d'Histoire de la 2-eme Guerre Mondiale i powołaniem IHTP. W artykule nie zostały uwzględnione szczegółowo, poza podaniem niektórych przykładów, publikacje dotyczące bezpośrednio tej tematyki. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż 1945 r. zajmuje tam, ze względu na zrozumiały, niewielki fragment badań. Należy jednak podkreślić, że toczą się dyskusje nad różnymi postaciami francuskiego Ruchu Oporu, np. poświęcone Jeanowi Moulinowi, pamięci o nim po wojnie.

⁴⁷ Literatura jest obecnie już ogromna. Jedną z cech najnowszej historiografii jest położenie silnego akcentu na antysemicki charakter reżimu Vichy oraz fakt, iż kolaboracja z Niemcami nie była jedynie następstwem polityki niemieckiej, ale w dużym stopniu wynikała z francuskich planów.

⁴⁸ W polemikę z Rousso wszedł Gerard Noiriel, który jest krytycznie nastawiony do niektórych badań historyków czasów współczesnych. Dodatkowo fakt, iż ich badania — przez połączenie z czasami współczesnymi — stały się przedmiotem debat medialnych, obniża — według Noiriel — ich wartość naukową. Specyfika badań nad historią współczesną ogranicza się często do badań nad problemami, które pasjonują opinię publiczną (Vichy, Resistance, kolaboracja). Noiriel nazywa ich historiens-journalistes-academiciens. Noiriel podkreśla jednak zasługi Rousso w badaniach nad historią współczesną, szczególnie akcentowany przez Rousso problem związku pomiędzy badaniami naukowymi a potrzebami społecznymi. Noiriel włączył się w szerszą dyskusję nad metodologią badań historycznych i zajął się związkami historii z socjologią. Szerzej G. Noiriel, *Sur la „ crise” de l'histoire*, Paris 1996; idem *Les origines republicaines de Vichy*, Paris 1999.

passe qui ne passe pas, Paris 1994; *Le Regime de Vichy et les Français*, Paris 1992⁴⁹, zajął się pamięcią Francuzów o Vichy. Szczególnie po upadku reżimu Vichy, poprzez 1945 r. (procesy kolaborantów), do początku lat 50. — zdaniem Rouso — Francja odwracała się od hańbiących jej historię wydarzeń. Zwycięstwo koncepcji de Gaulle'a i Ruchu Oporu, symbolizujących ludzi „18 czerwca”, koncepcji republikańskich (próbowano włączyć Resistance do panteonu wartości republikańskich) i demokratycznych, euforia w maju 1945 r., porównywana do tej z 1918 r., powodowały, że Francja starała się zapomnieć o Vichy. Reakcje Francuzów na wiadomość o śmierci marszałka Petaina w 1951 r., zabiegi krewnych niektórych kolaborantów o rehabilitację bliskich, jak również pamięć Francuzów o Vichy wskazują, zdaniem Rouso, na silnie tkwiący w społeczeństwie francuskim syndrom Vichy, którego korzenie tkwią w historii Francji. Według niego na syndrom ten składają się 3 elementy: petenizm związany z tradycją katolicką i antyrewolucyjną, tradycje szeroko pojętej prawicy, także antyrewolucyjne, i antysemityzm wywodzący się z czasów Dreyfusa.

Badania prowadzone w l'Institut d'Histoire du Temps Present zaowocowały wieloma publikacjami, w których „pamięć” świadków wydarzeń stała się punktem wyjścia do przeprowadzenia analizy naukowej. Należy do nich także praca Pietera Lagrou *Memoires patriotiques et Occupation nazie. Resistants, requis et deportes en Europe occidentale 1945-1965*, Paris 2003. Publikacja ta mieści się w niezwykle popularnym w latach 90. we Francji nurcie badań poświęconych pamięci o wojnie. Henry Russo we wspomnianej już pracy *Vichy. L'evenement, la memoire, l'histoire* podaje bibliografię dotyczącą tej tematyki, która obejmuje 68 pozycji z ostatnich 10 lat (do 2001 r.) (s. 481-485). Często są to badania interdyscyplinarne lub jedynie prace historyków, socjologów, filozofów. Praca Lagrou została oparta na relacjach świadków, ale przede wszystkim na materiałach archiwalnych zdeponowanych w Belgii, Francji i krajach Beneluksu (kraje te stanowią obszar badawczy) i jest studium porównawczym doświadczeń okupacyjnych na tych terenach. Są to archiwalia różnego typu: dokumentacja ministerialna z czasów wojny, materiały różnych stowarzyszeń, dokumenty Komisji Rent Wojennych, Komisji Więźniów i Deportowanych, Komisji II Wojny Światowej. Mamy więc zarówno dokumentację z czasów wojny, jak i tę wytworzoną tuż po wojnie oraz relacje świadków z różnego okresu. W pracy została wykorzystana literatura przedmiotu selektywnie wybrana i obejmuje głównie literaturę badanych krajów⁵⁰. Autor objął badaniami trzy grupy mające doświadczenie okupacji: uczestników Ruchu Oporu, robotników przymusowych i ofiary prześladowań (nieuwzględnienie żołnierzy armii narodowych wynikało z faktu — pisze Lagrou — że włączyli się do walk dopiero w 1944 r., wcześniej walczyli poza terenami metropolii i stanowili małą grupę w porównaniu z wyżej wymienionymi, w pracy nie uwzględniono także kolaborantów, chociaż występują osoby, które zmieniły orientację provichystowską na Resistance, jak np. François Mitterrand). Lagrou szuka odpowiedzi na następujące pytania: jakie miejsce w historii państw zachodnich, okupowanych przez Niemcy nazistowskie (z podkreśleniem specyfiki każdego kraju, nie przedstawia obrazu zbiorowego ze wszystkich państw), zajmuje II wojna światowa?, czy rok 1945 można nazwać rokiem zwycięstwa także narodowego?, czy wojna ta stanowiła zerwanie z okresem wcześniejszym, czy była katalizatorem zmian w kierunku nowego społeczeń-

⁴⁹ Jest to praca zbiorowa, której autorami są: F. Bedarida i J.-P. Azema oraz D. Peschanski. Szczególnie znaczenie dla tego typu badań ma także praca zbiorowa pod kierunkiem J.-P. Azema, *Historie et memoire des annees noires*, Paris 2000.

⁵⁰ Autor w niektórych fragmentach odwołuje się do polskich doświadczeń. Cytuje Tadeusza Wyrwę oraz w jednym miejscu, chociaż podaje błędnie nazwisko, J. E. Zamojskiego (jako Zamojdki). Zresztą Lagrou powołuje się na artykuł Zamojskiego z 1960 r. zamieszczony w „Cahiers internationaux de la Resistance”, nie uwzględnia późniejszego dorobku tego autora.

stwa? Pytania te wynikają — podkreśla autor — z odmienności II wojny w porównaniu z I w odniesieniu do państw Europy Zachodniej, gdyż dzielni żołnierze (*poilus*) zostali zastąpieni przez bohaterów czasami kontrowersyjnych, nazywanych w dokumentach np. z okresu Vichy „terrorystami”, zaangażowanymi często w walkę ideologiczną, jak było w przypadku komunistów. W wojnie tej w dotychczasowy schemat wroga została także włączona „rasa”. Data 1945 r. wynikała z początku procesu refleksji jako sumy doświadczeń z czasu wojny, określanych wymiennie przez autora jako „pamięć zbiorowa” i „pamięć narodowa”, który zaczyna tracić swoją siłę w 1965 r. Autor określa umownie badaną grupę jako generację 1945 r.

Podział pracy na cztery części chronologiczno-geograficzne i ich tytuły odzwierciedlają badaną tematykę: *Bohaterowie, którzy zmieniają miejsca: polityka po wojnie i stawanie się kombatantem (le devenir résistant⁵¹)*; *Repatriacja z Niemiec ludności przesiedlonej. Następstwa migracji ekonomicznych*; *Męczennicy i inne ofiary prześladowań nazistowskich*.

Lagrou przypomina, że w każdym z opisywanych krajów ruch oporu, szczególnie w pierwszych latach po wojnie, pełnił funkcje odrodzenia narodowego i stał się synonimem opozycji wobec kolaboracji. Postawa oporu w czasie wojny legitymizowała poszczególne osoby bądź grupy do rządzenia państwem po wojnie. Przypadek Francji jest w tym względzie szczególny. To osoby działające w imię oporu przeciwko okupantowi i kolaborantom przejęły władzę, a osoba generała de Gaulle'a stała się tego symbolem. Francja, która nie miała tradycji rządów uchodźczych⁵², zaakceptowała ten precedens, a tym samym opór przeciwko Niemcom stał się czynnikiem wystarczającym i legitymizującym siły patriotyczne do przejścia władzy. Zaczęto wręcz utożsamiać Naród z Resistance, gdyż członkowie Ruchu Oporu stali się bohaterami narodowymi⁵³. We Francji przeprowadzone jeszcze jesienią 1945 r. nacjonalizacje banków, energetyki, kopalń węgla, transportu publicznego czy wprowadzenie ubezpieczeń społecznych określano jako wprowadzenie w życie postulatów programowych Ruchu Oporu. Lagrou twierdzi, że lata 1945-1958 to okres, kiedy pamięć Resistance stała się przedmiotem rywalizacji pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami Ruchu Oporu i związane to było z odejściem de Gaulle'a w styczniu 1946 r. oraz porażką komunistów w wyborach w maju 1947 r. Lagrou konstatuje, że we Francji bardziej niż w Belgii czy krajach Beneluksu powstał wzorzec pamięci Resistance i stał się on punktem centralnym pamięci o wojnie.

Lagrou przyznaje, że podjęte przez niego badania wskazują na trudność rekonstrukcji tożsamości narodowej przez badanie pamięci „narodowej” z czasów wojny. Przeżycia wojenne stanowiły bowiem często obszar jedynie indywidualnych doświadczeń ludzkich, często nieuchwytnych dla historyka, niezależnych od przynależności narodowej. Jako zjawisko wtórne uznać należy włączenie tej pamięci do panteonu pamięci narodowej. Wśród ofiar prześladowań nazistowskich, robotników przymusowych, występowała tendencja do „kasacji” pewnych wspomnień. Niemniej jednak patriotyzm i antyfaszizm stanowiły bazę tych doświadczeń. Po-

⁵¹ Lagrou przytacza definicję ruchu oporu zaproponowaną przez historyków Jeana-Pierra Azema i François Bedarida: „tajna akcja prowadzona w imię wolności narodu i godności człowieka przez ochotników zorganizowanych do walki z dominacją (najczęściej okupacją) ich kraju przez reżim nazistowski lub faszystowski lub satelitów lub aliantów”. Definicja ta — pisze Lagrou — narzuca historykowi pewne ograniczenia w przypadku badań nad członkami Ruchu Oporu po wojnie.

⁵² Należy podkreślić istnienie we Francji silnej tradycji „antyemigranckiej” z okresu Rewolucji. Problem ten występuje w wielu opracowaniach francuskich, także w dziennikach i wspomnieniach. Przykładowo Paul Reynaud w *Carnets de captivité 1941-1945*, Paris 1997, pisał, że nie można wprawdzie ocalić kraju, opuszczając go (s. 36), ale ciągle powracał do wyjazdu de Gaulle'a do Londynu w czerwcu 1940 r. i koncepcji generała rządu na uchodźstwie, która okazała się zbawienna dla Francji.

⁵³ Nie są to nowe ustalenia w historiografii francuskiej, czemu Lagrou daje wyraz w przypisach, gdyż temat Resistance ma ogromną literaturę.

mimo trudności, z jakimi boryka się historyk, próbując zilustrować przeżycia ludzkie, nie ulega wątpliwości, że pamięć o wojnie pozostała i wpłynęła na społeczeństwa po 1945 r., chociaż w każdym z badanych krajów występują kontrowersje na temat roli Resistance w zmianach wewnętrznych po 1945 r.

Z pracą Lagrou koresponduje praca Philippe'a Butona *Lajoie douloureuse. La Liberation de la France* (Bruksela 2004), która zrywa z występującą, szczególnie w publikacjach starszych, gloryfikacją i mitologizacją Resistance. Istniały przecież dwie Francje, a przeżycia wojny, pomimo czynionych uogólnień, to zjawiska indywidualne. Francja okresu wyzwolenia była — konstatuje autor — krajem „chorym”.

Rok 1945 jest także mocno akcentowany w pracach Anne Dumenil, Nicolas Beaupre, Chrystian Ingrao, *1914-1945 l'ere de la guerre. Nazisme, occupations, pratiques genocides*, t. 2, *1939-1945* (Paris 2004) i Luca Capdevila, François Rouqueta, Fabryce'a Virgili'a, Daniele Voldman, *Hommes et Femmes dans la France en guerre (1914-1945)* (Paris 2003).

Pierwsza z prac to francuskie wydanie wersji niemieckiej składa się głównie z tekstów autorów niemieckich. Tematem jest nazistowska polityka okupacyjna i doświadczenia wojny społeczeństw europejskich, w tym żołnierzy Wehrmachtu. Praca ta opiera się na bogatej dokumentacji niemieckiej, porusza także, od niedawna obecny w literaturze, problem zbrodni Wehrmachtu. Tematem dominującym jest eksterminacja narodu żydowskiego. Publikacja ta stanowi też dalszy ciąg dyskusji zapoczątkowanej w latach 80. na temat roli Hitlera i władz nazistowskich w procesie ludobójstwa. Dodatkowo, na końcu pracy, znajduje się tekst Pietera Lagrou *Lespolitiques de la memoires. La Resistance comme mythe collectif dans la France, la Belgique et les Pays-Bas de l'apres-guerre (1945-1965)* i jest skrótem przedstawionej wyżej pracy tego autora.

Druga praca to studium porównawcze odmiennych doświadczeń I i II wojny światowej wśród mężczyzn i kobiet, dla których czas wojny zbiegł się z procesami ewolucyjnymi społeczeństw i rolą w niej kobiet.

* * *

We Francji 60. rocznica zakończenia II wojny światowej zaowocowała kilkoma publikacjami. Nie są to jednak prace zupełnie nowe, często powiązane z rocznicami 40-lecia i 50-lecia zakończenia wojny. Autorzy skupili się na problemach europejskich i światowych. Widać wyraźne odchylenie od tematyki wyłącznie francuskiej, a skupianie się na problemach europejskich, często z zastosowaniem metody komparatystycznej i wprowadzeniem metod interdyscyplinarnych. Zwracają uwagę publikacje materiałów fotograficznych.

Także w pracach nie mających charakteru rocznicowego tematyka wydarzeń 1945 r. jest silnie akcentowana, aczkolwiek są to prace dotyczące często wydarzeń powojennych. Pomimo że korzenie wielu zjawisk tkwiły w czasach wojny, to jednak 1945 r. jest już częścią procesów późniejszych. Jedną z cech wyróżniających najnowsze publikacje francuskie są badania nad pamięcią o wojnie, w tym pamięcią narodową, próba zobrazowania wpływu całego okresu wojny na społeczeństwo francuskie, ze wszystkimi skomplikowanymi uwarunkowaniami związanymi zarówno z kolaboracją, jak i ruchem oporu. W publikacjach tych widać rozproszenie kierunków badawczych i metod warsztatowych, chociaż nadal szkoła Annales, już w wersji zreformowanej, zajmuje ważne miejsce i ciągle inspiruje⁵⁴.

⁵⁴ Szerzej znakomity artykuł T. Wiślicza, *Szkoła „Annales” wobec wyzwań schyłku XX wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, nr 2, s. 79-100.

The Year 1945 in Latest French Publications

In France the sixtieth anniversary of the end of the second world war has produced a number of publications, some of which are not always new but frequently associated with the fortieth and fiftieth anniversaries. Their authors focused on European and world issues, with a conspicuous departure from exclusively French topics in favour of European themes, often involving the application of the comparative method and the introduction of an interdisciplinary approach. Publications of photographic material are particularly noteworthy.

Works devoid of an anniversary character also strongly accentuate the events of 1945 despite the fact that they frequently relate to the postwar period. Despite the fact that numerous phenomena were enrooted in the war years, 1945 is regarded as already a fragment of later developments. One of the features distinguishing the most recent French publications is research into memories of the war, including national memory, together with an attempt at depicting the impact exerted by the whole war period upon French society, including all the complicated determinants linked with collaboration and the Resistance. The discussed studies reveal greatly scattered research trends and workshop methods, although the „Annales” school, already in a reformed version, continues to occupy an important rank and to inspire further investigations.